

سپاه دانش در اسناد مجلس

طیبه منصوری

۱۹ دی‌ماه ۱۳۴۱ محمدرضا شاه پهلوی در اجتماع بزرگی از نمایندگان کشاورزان سراسر کشور، «کنگره عظیم دهقانان» اصول شش‌گانه‌ای را برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی کشور پیشنهاد کرد و کابینه اسدالله علم در ۶ بهمن ماه همان سال آن را به تصویب ملت گذارد. اصول شش‌گانه شاه با تصویب در مجلس شورای ملی و سنا به عنوان قانون مملکتی به اجرا درآمد و لایحه «ایجاد سپاه دانش به منظور تسهیل اجرای قانون تعلیمات عمومی و اجباری»، ششمین اصل از این اصول شش‌گانه بود.

سپاهیان دانش که از جوانان دختر و پسر فارغ‌التحصیل دبیرستان‌ها تشکیل شده بود به روستاها رفته و به کودکان و روستائیان خواندن و نوشتن می‌آموختند. پرویز ناتل خانلری طراح این طرح در سال ۱۳۴۱ به وزارت فرهنگ در کابینه علم منسوب شد بر اساس طرح وی پانزده هزار نفر از سربازان، راهی روستاها شده و به آموزش مردم پرداختند؛ آموزگاران سپاه دانش به وزارت آموزش و پرورش مأمور می‌شدند. خدمت آنها در سپاه دانش از خدمت نظام وظیفه عمومی آنها به شمار می‌آمد؛ همزمان با تشکیل سپاه دانش که سپاهیان مبارزه با جهل و نادانی نامیده می‌شدند مجله‌ای با همین عنوان نیز به طبع رسید و انتشار یافت.

در این مجله نتایج فعالیت سربازان دانش بصورت اخبار فرهنگی و عمرانی به چاپ می‌رسید. دکتر عبدالغفار احمدی و یحیی صابری در تنظیم و تهیه مقالات و مطالب این مجله از نام‌داران بودند. سال ۱۲۸۶ زمان تشکیل اولین کلاس‌های اکابره، سرآغاز فعالیت‌های آموزشی ایران است، برنامه‌های آموزشی سواد در ایران از سال ۱۳۱۵ تا ۱۳۵۰ از سه منظر قابل بررسی است: در ابتدا سوادآموزی تنها با هدف کاستن از تعداد بی‌سوادان و بدون توجه به ملاحظات اقتصادی -

اجتماعی بود. در این دوره که از سال ۱۳۱۵ تا ۱۳۴۱ ادامه داشت پیوند بین آموزش بزرگسالان و ابتدایی گسسته بود.

در مرحله دوم از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۴۳ سوادآموزی به عنوان ابزاری برای تحقق اهداف توسعه و عمران کشور تلقی می‌شد. تأسیس سپاه دانش هم ظاهراً با همین هدف صورت گرفته است. مرحله سوم خصوصیات خاصی دارد که مهمترین آنها تشکیل سازمان جهانی به نام «کمیته بین‌المللی پیکار جهانی با بی‌سوادی» می‌باشد که این از حیثه موضوع ما خارج است. درست است که سوادآموزی بزرگسالان از سال ۱۲۸۶ با تشکیل کلاس‌های اکابر در شیراز آغاز شد، اما برنامه‌ریزی و تلاش برای مبارزه با بی‌سوادی در روستاها و در میان کودکان لازم‌التعلیم عملاً در سال ۱۳۴۱ و با ایجاد سپاه دانش صورت گرفت:

در ارزیابی فعالیت‌های سوادآموزی تا تشکیل این سپاه می‌توان از موارد زیر نام برد:

۱۲۸۶ تشکیل کلاس‌های اکابر در شیراز به همت مشروطه‌خواهان

۱۲۸۸ تصویب آموزش اجباری همگانی برای کودکان هفت سال به بالا

۱۳۱۵ تصویب نظام نامه اکابر مبنی بر تشکیل کلاس‌های اکابر در مدارس دولتی و موظف کردن کارکنان بی‌سوادی دولت و مؤسسات عمومی و پیشه‌وران برای شرکت در این کلاس‌ها.

۱۳۲۲ آغاز فعالیت کلاس‌های اکابر

۱۳۲۸ تأسیس اولین کلاس آموزش بزرگسالان در ورامین

۱۳۳۵ تجدیدنظر در برنامه تعلیمات اساسی و ایجاد نگاه‌عمران وزارت کشور و تهیه و تنظیم کتاب‌های «همه با سواد شویم»

۱۳۴۱ ایجاد سپاه دانش

دکتر پرویز نائل خانلری از نور مازندران طراح ایجاد این سپاه، اولین کسی بود که خود را ملزم به پاسخگویی در این راستا دید.

تعدادی از رجال دربار به شاه تلقین نموده بودند که بقاء و دوام نظام شاهنشاهی در حفظ بی‌سوادی عمومی است آنها معتقد بودند که خانلری می‌خواهد با اجرای طرح سپاه دانش افکار و علایق روستاییان و عشایر بی‌سوادی شاه‌دوست را تغییر دهد و آنها را علیه نظام شاهنشاهی بشوراند؛ کارشکنی‌هایی از این است سبب گردید تا دکتر خانلری در طی دوران وزارتتس سه بار استعفا کند.

وزیر آموزش و پرورش در دولت علی امینی نیز که رهبری اعتصاب معلمان را در سال ۱۳۳۹ برعهده داشت بعد از چهارماه فعالیت در این سمت در سال ۱۳۴۱ برای همیشه از کشور خارج شد.

«محمد درخشش» وزیر فوق‌الذکر در مصاحبه با «چارلز . ان. راسیاس» در سال ۱۹۶۳ برابر با دهم مهرماه ۱۳۴۲، تشکیل سپاه دانش را کوشش مضحک و ریاکارانه رژیم در نمایش علاقه به آموزش دادن به توده مردم بی‌سوادی معرفی می‌کند. وی بارها سوال می‌کند که اگر نیت رژیم خیرخواهانه است، چرا از ارتش برای این منظور استفاده شده است؟ چرا آموزگاران جدی، که آموزش، سابقه و علاقه به آموختن دارند را

برای آموزش توده‌ها استخدام نکرده‌اند؟

درخشش می‌گوید که براساس گزارشاتی که تقریباً به طور روزانه از آموزگاران در سراسر کشور دریافت کرده، متوجه شده است که سپاهیان دانش بانی ایجاد هر نوع مشکلی بوده‌اند. برای مثال آنها به زن‌ها تجاوز کرده و روستائیان را که به خودنمایی زیاد آنها اعتراض می‌کرده، کتک می‌زده‌اند.

درخشش از آتش گرفتن دفتر سرپرستی وزارت فرهنگ در دماوند مثال می‌زند و می‌گوید: این آتش‌سوزی پس از آنکه گزارشی از آن مرکز به وزارت‌خانه مینی بر اینکه سپاهیان دانش مشکل انضباطی دارند و اینکه هیچ پیشرفتی در آموزش روستائیان به دلیل عدم کارایی معلمان انجام نشده و غیره، فرستاده شد اتفاق افتاده است.

محمد درخشش از تبلیغات بیهوده رژیم و پخش فیلم از جلسات کلاس‌های درس جهت عوامفریبی یاد می‌کند و می‌گوید که: برای من واضح است که رژیم واقعاً مایل نیست که تعداد آموزگاران را در حد لازم برای آموزش توده‌ها گسترش دهد زیرا از واکنش‌های سیاسی مردم وحشت دارد، دولت می‌خواهد که روستائیان بی‌سواد باقی بمانند. ملت باسواد و آموزش دیده به این راحتی قابل کنترل برای دولت نیست. اما گذشته از دیدگاه‌های محمد درخشش، آیا ما می‌توانیم جدای از نیت سردمداران سیاسی، از آثار مثبت این لایحه چشم‌پوشیم؟

پرواضح است که بنیان سیاست در آن دوره بر کلام همتای قاجاری خود آغامحمدخان صحنه می‌گذارند و برای حکومت مطلقه خود مردمان گرسنه و بی‌سواد را بر توده‌های آگاه و با دانش ترجیح می‌دهند اما این موضوع نمی‌تواند با ماهیت مثبت تاثیر کلی سپاه دانش منافاتی داشته باشد چرا که روستائیان و قشرهای پایین جامعه از این سیاست بسیار سود بردند.

دکتر هادی دوست محمدی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه تهران از منظر دیگری از سپاه دانش یاد می‌کند «سپاه دانشی‌ها غالباً خوب بودند، با حضور آنها روستاها نسبتاً آبادی را برای اولین بار تجربه میکرد، از لحاظ بهداشتی هم به مردم کمک می‌کردند. آنها از خود مردم بودند کم پیدا میشد که دولتی باشند. آنها دیگر که دولتی بودند دولتی هم عمل می‌کردند حکومت نگران مردم نبود.

این استاد تاریخ که خود در مبارزات سال ۱۳۴۲ از فعالان سیاسی بود می‌گوید که ما حتی اعلامیه‌های حضرت امام (ره) را اکثراً از طریق آنها در سطح روستاها پخش میکردیم.

فرمان شاه دایر به اجرای لایحه قانونی سپاه دانش که به تصویب ملی رسیده و جزو عرایض مجلس سنا در کتابخانه شماره دو مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود که پیوست این مقاله است.

مجله سیاه دانش

فهرست مندرجات

- ۱- از بیانات شاهنشاه
 - ۲- آقای وزیر آموزش و پرورش در ملاقات با دانشجویان ایرانی مقیم ترکیه
 - ۳- مراسم تودیع سیاهیان دوره سوم
 - ۴- جشن شاهنشاهی و سیاه دانش
 - ۵- آنچه که یک سیاهی دانش باید بداند
 - ۶- اهمیت تشکیل خانه‌های اصناف
 - ۷- ما و سیاهیان دانش
 - ۸- تشکیل کتابخانه در روستا
 - ۹- راهنمای ساختمان مدارس در روستا ها و مختصری راجع به فعالیت های سیاهیان دانش استان گیلان
 - ۱۰- غذا و سلامتی
 - ۱۱- فلسفه بهداشت
 - ۱۲- جمع کنکاشی اولیه
 - ۱۳- چه کنیم تا امسال بگیریم
 - ۱۴- مطبوعات و سیاه دانش
 - ۱۵- نقش سیاهیان دانش در اجرای فرهنگ اسبیل و کهن شاهنشاهی در روستاها
 - ۱۶- استفاده از تغذیه چندر قند
 - ۱۷- تشکیل اردوی سیاهینی
 - ۱۸- دخترکاری
 - ۱۹- ساختمان چشم و کار آن
 - ۲۰- بخشنامه‌ها
 - ۲۱- اخبار
- شماره ۳۲

شماره ۱۰
فشر به دانش آموزان
قریه تَماج

تاریخ ۲۵ / آذر ۱۳۴۳

دبستان سپاهی دانش
شهرستان کاشان

اخبار

● روز اول آذر ۳۳ عم ما کتاب اول را تمام کردیم آموزگار پسر از دادن کارنامه به خالاکتاب دوم را میخوانیم.

● هفته قبل تمام ده افتتاح شدند و همه استفاده می کنند

« عصمت عمرانی »
« معرفی یک شاگرد خوب »

عصمت عمرانی شاگرد زرنگ کلاس ما است او همیشه درس های خود را خوب می خواند آقای احمدی جایزه می گیرد.

← سید سید →

چون ماهه کلاس دوم آمد و ایام هر ماه یک روز نامه می نویسیم و در کلاس می گذاریم دانش آموزان آن را بخوانند تا ماه آینده شماره به فدای ما بیاوریم و

عصمت عمرانی

عصومه رزاقی

دمکده ما

۱- از وقتی که سپاه دانش به ده ما آمده است وضع ما خیلی خوب شده. ما هم از آنه دانشتیم ولی آموزگار ما آن را خراب کرد و بعد از ۶ ماه نواست به در هم دوشتی ز نامه و مردانه آن را بسازد -

حالا همه ما خوشحال هستیم

۲- ما دخترهای ده سواد نداشتیم اما از وقتی که سپاه دانش به ده ما آمده است، حالا دیگر همه ما می توانیم خوب بنویسیم و بخوانیم و همیشه بعد از خواندن قالی باقی می کنیم.

« معصومه رزاقی »

سپاه دانش و دانش آموزان قریه تماج :

گروه یکم شهر کاشان

۲۵ آذر ۱۳۴۳

پیام بهارستان / ۲۵، س. ۲، ش. ۶ / زمستان ۱۳۸۸

سپاهی دانش و دهقان

کلاس درس سالمندان قریه دهملا شهرستان الیگودرز

مجلس سنا

رونوشت

پیوست بشماره مورخ ماه ۱۳۳۰

مستخرج از روزنامه رسمی کشور شاهنشاهی ایران - شماره / ۵۲۵۵

۴ شنبه ۸ اسفند ماه ۱۳۴۱

شماره ۴۱۹۲۹۸/د - ۳۰۳۱۱۳۰

وزارت فرهنگ

فرمان همایونی دائر با اجرای لایحه قانونی ایجاد سپاه دانش که بتصویب ملی رسیده و قطعیت یافته است ذیلا ابلاغ میگردد :

با تأییدات خداوند متعال

محمد رضا پهلوی شاهنشاهی ایران

صحه مبارک ملوکانه

نظرا لاجل بیست و هفتم متمم قانون اساسی مقرر میگردد :

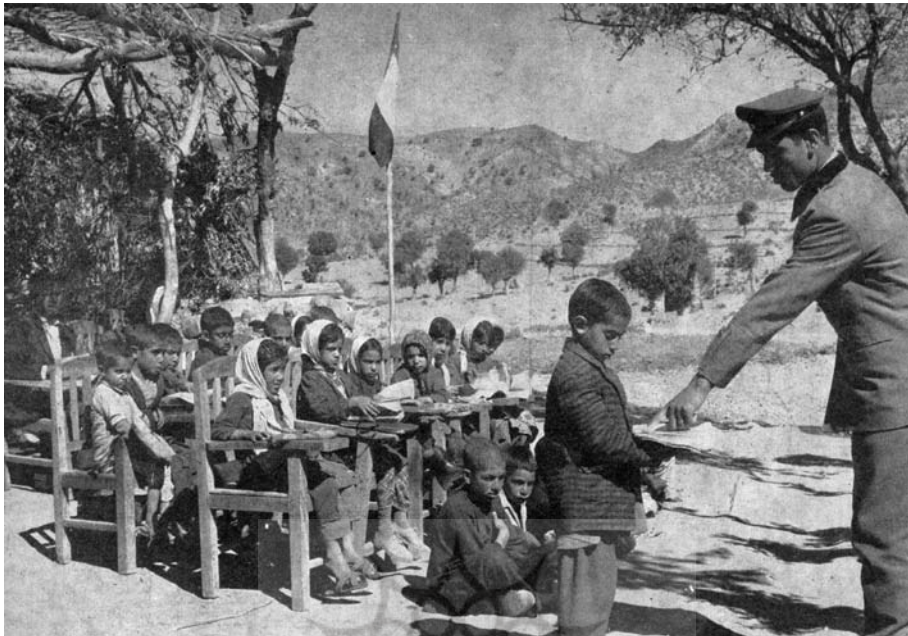
ماده اول - لایحه ایجاد سپاه دانش که بر اساس اصل بیست و ششم قانون اساسی بتصویب ملی استقرار و قطعیت یافته و منضم باین دستخط است بموقع اجرا - گذارده شود .

ماده دوم - هیئت دولت مامور اجرای این قانون میباشد .

بتاریخ نهم بهمن ماه ۱۳۴۱ شمسی

اصل فرمان همایونی و قانون در نخست وزیری میباشد

نخست وزیر

منابع مورد استفاده:

- ۱- مهارت‌های آموزشی و پرورشی: جلد اول، حسن شعبانی، انتشارات سمت، ۱۳۸۵.
- ۲- نشریه مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲.
- ۳- روزنامه کیهان، ش ۱۹۴۷۲، یکشنبه ۱۳۸۸/۷/۵.
- ۴- مجله ارمغان: دوره سی و سوم، آبان ۱۳۴۳، شماره ۸، ص ۳۸۵، «مجله سپاه دانش».
- ۵- نشریه سپاه دانش سال‌های ۱۳۴۳-۱۳۴۵.
- ۶- سایت وزارت آموزش و پرورش ایران.
- ۷- سایت سازمان نهضت‌آموزی.